

Жорже Бльон

Великі приклади

По головній вулиці Преверкура вже два дні і дві ночі тягнулася німецька армія. Хто не бачив цього непереможного руху, цього потоку людей, цих розкішних коней, нових одностроїв, нових панцирів, блискучої зброї, чудових гармат, походних кухонь, походних кузень, що кидали в ночі іскри, зникаючи в день у куряві машируючого війська, хто цього всього не бачив, не знає обличчя Сили. Що до Права, воно боязко тулилось по хатах, в особах дідів, жінок та дітей, з наказом завжди мати два повних ведра води.

Навчені страшним досвідом, мешканці прикордонних міст жили в жаху інвазії і думали тільки про неї; але сусідство і часте приставання з ворогом, їх призвичаюють, якщо так можна висловитись, до цього неспокойного стану і атака щоразу заскочувала їх.

У Преверкурі всі були заняті жнивими. Напередодні дідичі поїхали до Люксембурга і до Сари наймати людей; тим самим ранком жінки перейшли кордон зробити закупы, як щотижня. Хочби вони і зауважили якийсь рух відділів, раптово мовчанку при їх наближенні, непевні погляди крамарів, які проте жартували як і завжди, зрештою якийсь особливий настрій в повітрі, це їм нідочого не придалось. Ледві вони повернулись до дому, як почули про прихід перших уланів. Ні одного стрілу. Люди, що забарилися в полі знали досить добре, з досвіду батьків, дороги, якими мусіли простувати, щоби догнати свої відділи в Монмеді або в Вердені, якщо це ще було можливо. Нікого не вхопили. Стріли, почули пізніше, по обіді, з того боку, де була Франція, тоді, як кіннота залляла село; і вже на ратуші й в трьох місцях великої вулиці були розліплені друковані оголошення завоєвника з закляком до спокою і з наказами до населення.

В першу ніч німці вимагали, щоби усі вікна були освітлені. Бідні люди мали лише одну, найбільше дві лямпки: до ранку сновигали вони по своїх хатах з кута в кут, пильнуючи свічок. На другу ніч примусили позакривати отвори і тільки один—двері в партері, мусів бути відкритий, а в день треба було ведра тримати повними. Це була війна.

Поки армія проходила, не можна було виходити. Бракувало хліба, мешканці живились зупою, шинкою, салом, тим, що мали. На четвертий ранок, при пробудженні, їм здалося, що земля перестала дудніти від людських ніг; чути було наполодні гуркіт гармат. І коли дехто несміливо витикався з хати, другі звуки далеко страшніші доходили до них: це були проклони тітки Жанни. Аж тоді зауважили, що впродовж чотирьох днів усі цілком забули про її існування. Отже, якщо чудесна властивість нашої натури і дозволяє

нам іноді, через призначення, одвернути наші думки в другий бік і майже не звертати уваги на біль, або страждання, хоч дуже печуче, як зубний біль; не звертати уваги на суцідство особи зненавидженої, але близької нам по крові або по іншим зв'язкам, з якою приходиться нам жити, — то всеж наші почуття не можуть не спостерігати пожежі, камінного дощу або клекоту ріки підчас повені. Коли наступає тиша, це значить, що нещастя минає або віддаляється.

Чутки, які півголосом переказували по селу від дверей до дверей, підтвердили справедливість цих міркувань. Тітка Жанна, першогож дня інвазії, поїхала побачитись зі своєю сестрінницею до Люксембургу.

Запрягши кобилку, вона рушила в дорогу і переїхала кордон. Що з нею там трапилось? Звідти вона прийшла вже пішки. Безперечно, це змусить її трохи змінити свою немилу зовнішність, притишити свій верескливий голос, позбутися своєї сварливої вдачі й вигляду, який вона прибирала, щоби піднятися над людські пересуди. Тепер вона була сама, виставлена на очі всіх, прив'язаною до помпи посеред площі. В дванадцяти кроках від неї шістьох вояків з капралем підносили проти неї свої рушниці. Трохи осторонь зблідлий молодий старшина виймав уже шаблю з піхви. „Формальне відмовлення послуху“, ось за що її мають розстріляти. Вона не схотіла ані відчинити своєї хати, ані примістити людей, ані дати води.

Вже в Люксембурзі забрали у неї воза й коня; вона повернула до дому обурена, вимагаючи відшкодування, а від неї вимагають ще інших повинностей? Необережно, нестримано репетувала вона; як це страшно її обурило, дала полічника жовнірові, кидала на місцевім жаргоні та по німецьки проклони виконавцям присуду, не називаючи їх, правда, вбивцями, але зате ледарями і нікчемниками.

Ті з початку сміялись, а тепер нервово чекали на наказ стріляти, бо прагнули скінчити вже з цим, збентежені зневагами старої, яка шпурляла їх їм, в їхже-ж мові. Молодий старшина, ще більше збентежений, вагався добути шаблю з піхви. Нарешті йому прийшла мабуть до голови якась думка, бо наказавши опустити зброю, він попрямував до ратуша, де була командантура. По краях площі на це дивились задубілі від страху селяни, не сміючи наблизитись.

Молодий старшина повернувся з сарським пограничником, якого всі заразже пізнали. То був Гурст, добре серце, що завше так зальотно салютував дівчатам. Безсумніву він був обмілізований, бо знав околиці.

Прийшов і аж руки підніс до неба, побачивши прив'язану тітку Жанну. А вона, заразже і його почала лаяти та поневіряти, питаючись, як йому несором накладати з цими бандитами, що відібрали у неї коня?

— Це війна, — сказав їй Гурст. — У мене теж за-

брали коня. Якби у тебе не забрали його німці, то забрали б французи.

Цей аргумент дивно вразив стару і вона спустила з тону. З хвилину вони розмовляли між собою, але селяни з віддалі не могли чути їх слів. Потім пограничник і старшина ще трохи побалакали між собою. Нарешті двоє людей з езекуційної чети наблизились і відв'язали тітку Жанну. Поміж ними вона попростувала до своєї хати, найліпшої на площі та відчинила її. Очевидячки вона зрозуміла, де її інтерес.

— о —

З наказу командантури мусіли жати під гуркіт гармат. У той час, як поруч гуркотіла страшна льотрингська баталія, на полях Преверкура, здавалось, панував ще мир, колиб не цей безупинний гуркіт і не відсутність серед жінок дорослої молоді. Всі мусіли гуртками і почерзі жати, або допомогати в інших роботах. Що до старих і зовсім малих, то й вони теж були тут, боячись самі залишатись вдома, Всі, крім шістьох осіб.

Насамперед п'ятеро з родини Галей вмерли. Вони жили трохи на віддалі в одноповерховій фермі. Якось, коли до них на квартиру прийшов відділ німецьких жовнірів, французька граната зірвала їм дах. Розбуджені зненацька, німці думали, що вони їх зрадили, може якимись сигналами, поставили їх під стінку і перестріляли всіх п'ятеро, мати, дочку, її чоловіка-ідіота, та й старого батька. Друга особа, що не брала участі в праці на полі, була тітка Жанна.

— Залишіть цю стару варятку, — порадив молодому старшині пограничник ще тоді, як мали її розстрілювати.

Поручник з комендантури повторив те саме речення жовнірам, які донесли, що тітка Жанна відмовилась від примусової праці.

Сам він мешкав у неї зі своїм джуурою та двома підстаршинами. В перший же день, стара замкнувшись у своїй кімнаті, ледві не луснула від люті, чуючи, як джура Карл розпалював огонь і відчиняв багнетом шафи в кухні. Але ще свіжі спомини про недошлу езекуцію стримували її від нових авантур. Та й що вона могла зробити? Мусіла звикати гріти свою зупу в куточку широкої плити; мов дикунка вона зараз же тікала їсти до своєї кімнати. Потім повертаючись вимагала, щоб їй дали процідити каву, жадала гарячої води для свого начиння. Карл, заслужений кухар, якому ці примхи заважали, пропонував їй старшинських страв.

Ясно, що вона з обуренням відмовилась. Одного дня, коли він сміючись, щоб спокусити її, показав їй щось смачне в глечичку, вона в нього плюнула. Вони опинилися одно проти другого, самі, а коло стіни стояли сокира й рушниця. Але Карлові, хоч і був він лише кухарем, не бракувало ні моральних засад, ні почуття делікатности, ні всього того,

що відзвичаює людей від акції, стиснувши спершу кулаки й увесь почервонівши, він лише відкрив піч і викинув в огонь мясо з підливою. Повернувшись до свого кута, стара довго мусіла дихати огидним димом від спаленого мяса. Ця жертва її очевидячки вразила. Проте Карл, який рахував себе психологом, дуже помилився. Є істоти, яких лише смерть може приборкати.

Небогато часу потрібно було тітці Жанні, щоб зробити цього слабовольного своїм слугою. Якось Карл, в намірі запобігти її ласки, а разом і догодити вибагливому смакові свого начальника, запитав в неї ради. Два тижні після цього вона вже давала йому лише накази. Якщо в якийсь день обід їй неподобався, Карл готував для неї спеціальні страви під її контролею. Він мив начиння після її способу. Коли мідяні каструлі недосить блищали, вона присікалася до Карла доти, доки він не випросив собі помічника, щоб той їх чистив. Цей був неввічливий, не витирив ніг, як входив, і вона змусила змінити його. А мешканці села жали її поле.

Поручник кілька день вагався, аж прийняв цю постанову. Але підстаршини, які бачили, що він тільки вишукує виправдання, звернули його увагу, що тітка Жанна, власливо, була офіційно у старшин на службі, від якої її не можна було відірвати. Не можнаж було дати пропасти її урожаю, який заповідався гарним. Переконаний такими міркуваннями, поручник примусив громаду зжати її поле. Зерно було змелене і реквіроване, за виключенням одної пятої врожаю, розділеного між власниками поля. Тітка Жанна, натурально, мала свою частину.

Щоб там не думали, але ці скандальні привілеї, це попурання ворога не дуже обурювали мешканців. У своїм тяжкім положенні уважали лише, що обставини війни визволили їх трохи від страшної тиранії тітки Жанни. Впродовж років вона дійсно тероризувала село, накладаючи на жінок свої закони щодо убрання і щодо поведінки, забороняючи гарненьким бути кокетливими, а ніжним усміхатися, пятнуючи всяку пристрасть вигадкою чорта, була ворогом кохання, розбивала нераз подружжя вже заключені. Одна молода пара, бажаючи запобігти її ласки, вибрала її хрестною мамою для своєї дитини. Ляпанцями вона спричинила у свого похресника запалення мозку і зробила його дурноватим. Другі нещастя ще більші — від чоловіків не було жадних вісток — примушували забувати ці насильства. А тітка Жанна, піклуючись своєю хатою, своїми жовнірами, майже не виходила з хати. Отже без гуку прийняли всі додаткову працю на її полі.

Нарікання почалися від реквізиції вугілля. Тітці Жанні бракувало палива, щоб варити старшинам їжу. Карл доніс про це поручникові, а цей, щоби усталити норму контрибуції, спитав його про кількість. Тітка Жанна подвоїла ту, що

він вказав. Ця несправедливість не могла не виявитися. Страх заступила ненависть.

Між тим місяці минали, давно вже не чути було відгуків Льотрингського бою, наступила сувора зима. В маленьких сільських хатках, без освітлення майже, без опалу тяжко переносили війну. З цегляних димарів лише одного завжди прикрашував блакитний димок. Селяни говорили тишком, що поручник не шкодує собі тепла, бо після вугілля він реквірував собі й дрова і знаходили, що таке поступовання було цілком природне. Але вони згадували теж, що біля цього вогню гріється і тітка Жанна. Інші старі повмірали, їх поховали в замерзлу землю на могилах, а їй нічого не бракувало, щодня виглядала вона здоровою. Зрештою вона не замикалась в горду мовчанку: вона докоряла вчительці, що не вчить дітей, другим—що не дбають за господарство, всім—що замерзла помпа, яку недавно обмотали соломою. А як вони могли це зробити, не маючи самі соломи для худоби? Їх скарги не зворушували старої. Тим, хто їй скаржився на свою біду, вона пригадувала свої молоді роки, коли жилося скрутно, коли мясо їли раз на тиждень. Коли нарікали на недостачу цукру, вона відповідала, що не знала його смаку до п'ятнадцяти років. Наприкінці зими її сад мало не залляла ріка, що виплила з берегів. Вона добилась громадської панщини для побудування невеликої греблі. Щоб послухали, на цей раз поручник мусів вжити загрози.

Обурення росло; вже був найвищий час, щоб таки змінилося.

—о—

І воно змінилося. Якось ранком у березні поручник ізбрав на площі п'ятьдесят людей, що були розміщені в Провекурі, щоб привітати свого заступника.

То був пруський юнкер гвалтовний і свавільний. Він сухо відповів на вітання, прийняв гасла і сказав попередникові, що може вже відїжджати. Зараз по тім наказав принести собі список мешканців і на слідуючий день призначив перегляд людей і мешкань. У призначений час, збуджені сурмою нещасливі вишикувались перед своїми дверима. Тітки Жанни там не було. Коли прийшли по неї, вона почала кидатися, репетувала й заявила, що сама говоритиме з новим командантом. Той слухав її дві хвилини і засудив на смерть. Коли він переходив площу, віддавши цей наказ, сто п'ятьдесят-пяти-міліметрове стрільно, перше від початку війни наче злетівши з неба упало на середину села і, посеред чотири-метрової ями, знищило команданта. В замішанні його наказ не виконано. Пізніше сама тітка Жанна не могла повірити в несподіваний вибрік долі.

Знову вона замкнулась у себе і провела так безвихідно наступні три дні, коли то підчас замішання, напівпритомні підстаршини приймали суперечні рішення, дбаючи ли-

ше про схованку. Тітка Жанна могла б не показуватися аж до кінця війни, бо новий командант рішив улаштуватися в ратуші.

Це був резервіст в окулярах, смуглявий, зарослий баварець, задоволений, що знаходився поза межами Німеччини. Його безнастанно турбував Ерос, а війна, що звільнила його від ока відливої жінки, дала йому можливість задовольняти свої пристрасті. Єдиною його мрією було улаштувати собі гарем в завойованій країні, як у декого, а тому й він теж на слідуючий день свого приїзду, наказав перегляд людности, щоби розглянути жінок. Що не було при тім тітки Жанни, це його мало обходило. Він більше розгнівався, коли побачив, як мало було дорослих дівчат і які вони були мізерні. Було, правда, кілька вартих гріху жінок, але це були молодичі з дітьми...

Вони плакали коли бачили, як він підходив, а він хоч пожадливий, але не нечулий, бентежився, і не наважувався дати волю своїм забаганкам. Залишався у них лише кілька хвилин і перехожі бачили його, як сидів на стільці, наче у вичікуванні. Чи вони уступали йому? Не знати. Але часто бачили як він виходив, з лютим й зрезигнованим виглядом, витираючи окуляри.

Тоді, ляментуючи й лаючи їх з'являлась тітка Жанна. Бідні жінки, ще в сльозах ховалися, а вона кричала їм у слід:

— Ти вже змалку була распусницею, вартоби тебе перетріпати! — голосила вона на ціле село, обіцяючи про все оповісти їх чоловікам.

Що може бути більше гідним пожалування, як несправедливо обвинувачена невинність? Думаючи про своїх чоловіків, нещасні жінки жахалися, червоніли, тратили голову а іноді намагалися переблагати тітку Жанну, а та бачила в тім признання і зачинала лаятись щебільше. Повставали страшні сцени. Хлопчаки обороняли матерей, шпурляли чим попало в стару, а вона обкладала їх стусанами. Повставав нераз публичний заколот. Нарешті старші люди, воліючи все за ці галабурди, звернулись до ворога з благанням помочі і просили баварця вжити відповідних заходів. Але цей останній, розгублений в своїх похитливих мріях, ледві їх слухав. Зібравши інформації в околиці, він рішив взяти до себе дівчину з Сари, охочу до гульні. Ніщо інше його не цікавило. З початку умістив він дівчину в ратуші, призначивши там їй кімнату. Але, коли та побачила хату тітки Жанни, не хотіла згодитись на ніяку другу і загрозила, що відійде, якщо не дістане її. Наляканий, повний пожадливости, баварець надіслав двох підстаршин попередити стару, що улаштується у неї, як і його попередник. Стара згодилась, гадаючи на цьому лише зискати і грошево і на своїм престижі.

Проте коли вона зрозуміла в чому справа, коли побачила дівчину з Сари при сніданні в пенюарі, а своїрушники в шмінці, тітка Жанна знова вибухла протестом. Але вже на перших словах лайки дівчина покликала її до порядку. Сильна своїм впливом на баварця, вона вимагала від неї повного послуху. Можна уявити собі про силу зудару. Вперше це за життя тітки Жанни, наскочила коса на камінь; кватирмахи підохочені обіцянкою нагороди, викинули її з хати.

Опинившись на вулиці тітка Жанна мусіла жити у приймах. Але скоро виявилось, що в тім стані роспуки, в якому вона знаходилась її сусідство було страшніше смерти. Дві бідні сестри перейшли мешкати до приятельки, залишивши їй свою хату. Заволодівши хатою, тітка Жанна ствердила, що їй всього бракує. Ствердивши, що нема нічого для її кухні, вона почала робити на сусідів правдиві напади, які були гірші від всякої реквізиції. Шкодували тягарів окупації перших днів та бідкались, пощо забито юнкера.

Зо три рази делегація мешканців ходила до баварця, благаючи звільнити село від цієї змори, повернути стару до власної хати, пропонуючи іншу для його улюблениці. Але ця й чути нічого не хотіла. Вона цілком панувала над командатурою і населенням, зрештою доброзичлива, роздобувала консерви і навіть конденсоване молоко для дітей. Нишпорячи в паперах, що надходили до командатури, вона впала на думку вмістити тітку Жанну до партії цивільних полонених.

Такі перші почали були організувати в окрузі. Роздираючі душу прощання, нелюдські розставання були видовищем, якого баварець не міг переносити. Отже через це він і не відповідав на накази генерального штабу, які вимагали списків. Намови коханки щодо тітки Жанни, очевидячки видалися йому ідеальним рішенням, яке нарешті усталить спокій. Проте не мігже він улаштувати партії з однієї людини; начальство подумалоб, що це жарт. Коли дівчина з Сари пояснила це селянам, вони вмиль її зрозуміли; журились цією перешкодою завжди про це памятали і радились між собою між двома нападами мегери. Нарешті одного дня дві бідні сестри та три інваліди-старці освідчили баварцеві, що жертвують собою, щоб виїхати до полону разом з тіткою Жанною. Просили тільки не спрямовувати їх до того самого табору з нею. Баварець приобіцяв.

Цей виїзд, то була страшна й величава сцена. Тітка Жанна, стоячи на возі лаяла й кляла баварця та своїх супутників обтяжених пакунками.

Коли віз зник на закруті дороги, почувся страшний лоскіт на протилежному кінці села. Дві хати були знищені.

Але в загальному polegшанні це нещастя пройшло незауваженим.

Спускався вечір над заспокоєним селом. Багато вбогих хатин було знищено; по розритих вулицях ніхто не ходив з наступленням ночі. На південному заході кривава заграва сповіщала, що знов наближається бій. По жорстокій іронії долі для мешканців села успіх наших військ був новою гризотою. В який бік їм тікати? Проте, не зважаючи на цей смутний стан, вони почували себе цього вечора менш нещасливими, бо могли страждати спокійно.

Не було більше ніяких перешкод також і в хаті тітки Жанни, де оргії відбувалися вільно. Через своїх підлеглих баварець, за радою своєї коханки, стягнув ще трьох загублених дівчат і в цьому распустному товаристві в цій гуль, ні знаходив відпочинок по двацятилітнім бюрократичнім житті. В далечині пекольним полум'ям могла горіти пожежа, це загострювало його насолоду. Йому здавалося, що в нім жила душа Атілі.

Ота стабілізація тревала три дні. На четвертий ранок закритий запорошений Бенц зупинився перед ратушом. Одразу попереджений баварець, очунявшись від тяжкого сну, наскоро убрався боючись всього: інспекції, начальства, несподіваної зміни, а може й кінця своїх розкошів. Через вікно він побачив, як з авта вийшло двох підстаршин в походному убранні та передали якийсь пакет кватирмахові. Далі ці люди відчинили тільки дверцята каретки—звідти вийшла чорна постать: це була тітка Жанна. Потім Бенц завернув на площі і відїхав, немов би за ним чорти гонили.

Тітка Жанна з пакетом в руці пройшла повз свої двері і без вагання попростувала до хати двох сестер, яка залишилась порожною.

Її посадили в потяг цивільних полонених, який ледві посувався через Ренанію. На кожній стації, витягши свої клунки, тітка Жанна йшла протестувати до військового начальника стації, виючи, кидалася на землю, відмовляючись сісти до вагону. Два рази треба було її всажувати силоміць. Третій раз вона не встигла вскочити до потягу і начальник стації в Вісбадені позбувся її як міг.

Читаючи донесення про ці події, баварець чув, що його серце лускає від темної люті. Ледві він добився здійснення своєї улюбленої мрії, тільки що почав насолоджуватись хмілем гріха, а вже стара відьма знову стане на перешкоді його забаві. Здавалося нечислима кількість місяців промайне ще в цьому кутку землі поки повстане якась зміна й поки наступить кінець війни.

І нагло це все мало би скінчитися? При цій думці він казався з люті. Якби в цю хвилину тримав він у руках шию старої, він задушив би її, так принайменше йому здавалось.

У всякому разі тут наодинці ніщо не polegшувало йо-

го лютости. Почуваючи, що вагання змусилиб його охолонути, баварець негайно написав листа до свого небожа, що бився в околицях на першій лінії.

За дві години, привязана до воза тітка Жанна відіхала на фронт. Треба було перекинути її за французьку лінію. Може думала вона, що на цей раз їй дійсно суджена смерть, бо мовчала. А селяни, дивлячись, як вона відїзжала, питалися за кільки днів, або годин вона поверне?

Вона повернула. Два місяці пізніше баварець отримав від командантури м. Лежа домагання видачі жінки Брелет.

„Яка ховалась два дні в форті поміж лініями, яку підбрала французька піхота, яка повернула за кілька тижнів пізніше до німецьких ліній, скориставшись відступом французьких військ, яку вміщено з приводу гістерії в загальному шпиталі і яка втікла звідти, поранивши санітара. Замкнена до шпиталю військової вязниці в Аєжі, обвинувачена в шпигунстві“.

Баварець не відповідав.

Іноді, строючи страшні міни, привид тітки Жанни, відвідував його у сні після гулянки. Особливо, коли він у вечорі забагато їв, бачив як вона повертала зі своїми манатками в руці, страшна й мовчазна і ця змора будила його. Багато разів він отримував й інші запити про жінку Брелет, яка зізнавала, що її вивезли з Преверкура в незнанім для неї напрямку. Подібні запити надсилалися з Трієра, з Кобленцу, а навіть зі значком головного штабу XII. армії з Франкфурту, що остро вимагав точних донесень. Він відповідав неясно, або зовсім ні і це йому уходило завдяки неправильній комунікації підчас війни. Проте іноді він запитував себе, чи цей ворог не спричинить йому ще більших неприємностей і чи не виселить його з своєї хати. І якось одного дня, коли він читав наказ протелефонувати в цій справі до Дюссельдорфу, смерть заскочила його і двох підстаршин, в стані смертельного гріху, ховаючи їх під звалищами розторошеного ратуша. Почалось велике бомбардування 1917 року.

Ці часи вже давно минули. На небі сонце колує так само як і в той день, коли зявилися перші улани в Преверкурі, але на землі все змінилось, навіть вигляд долини. Величезні ями, зарослі килимом трави, потворилися там, де колись підіймалися горбки. Вздовж дороги, на місці високих тополь, вишикувалися молоді деревця, привязані до кілків. Вони ведуть до підвищення, де майже всі будівлі є нові: Преверкур.

Сьогодні від одної білої стіни до другої спускаються гірлянди, всюди мають прапори, лунає музика. Всі прямують до неї. Фанфара, попереджає офіційний похід. Мають посвячувати новий ратуш. На чолі походу посувається підсекретар стану. Це людина полудня, гарний брунет, якому

не заважає це яскраве світло. В думках він повторяє перші слова своєї промови:— „Якраз десять років тому, гуркіт гармат“... дуже вдоволений зі своїх зворотів. Нарешті приходять на площу, улаштовуються.

На естраді знаходяться почесні гості, мер, міські лавники. Але праворуч від секретаря, на почесному місці, в червонім фотелі сидить якась скрючена стара. Це тітка Жанна.

З передвоєнних старих залишилася лише вона. Всі повмірали, деякі в полоні. Присутні розглядають її з цікавістю, неначе пам'ятник. Вона ще жвавим рухом насовує свій капелюх, бо сонце кидає свої промінні в той час, коли міністр говорить своїм гарним голосом. Він говорить про зруйновані оселі, про муки мешканців. Він повертається до тітки Жанни, до цього „славного символу незгамовного спротиву завойовникам“. Вона гордо підносить голову. Всі її оплескують...

(перекл. Ю. Тирогова)

Юрій Липа

Розмова з наукою

У вступнім слові до свого роману „Перед бомбардуванням“, що в ній описано передвоєнне суспільство, англієць Ситвел каже: „Щоб зрозуміти те, як далеко відійшли ми від тих часів, що про них оповідаємо, вистарчить узяти образок моди зперед двадцяти літ і порівняти його із фресками на мурах острова Крети зперед тисячі літ перед Різдом Христовим. Таємничі мешканці того загиблого світу є без порівняння ближчі для нас своїми строями, а можливо й своєю філософією як наші власні батьки (Osbert Sitwell).“

Поглиблення різниці між передвоєнним і повоєнним світом, або докладніше між кінцем XIX-го і початком XX-го століття все збільшується. Сучасний європейський письменник все частіше пише повісті з кінця минулого століття, як повісті з далеких екзотичних країн. Коли людина дійсно носить у собі, як каже Валері, „всесвіт прагнень, спогадів, передбачень, митів і оцінок“, то цей всесвіт змінився, набрав іншого освітлення, дістав іншу гієрархію. Іншу гієрархію — в ім'я інших вищих ідей. Письменники всіх часів мали в глибині душі свою віру, своє очікування чуда. І нерозумно дуже несподівано його, те очікування виявляли.

Про Стефана Маларме подають цю зворушливу подробицю: Поет розповідав знайомому, що його мала донька написала листа, а на коверті заадресувала: „На небо. До Бога“.

— І щож ви зробили з тим листом?

— Я заніс його на пошту, — відповів схвильовано поет, додав тихше, задумливо: — хто знає, може?..

В XIX-ім столітті дозріла в письменстві релігія без абсолюту, зате з непомільним жертцем—природничими науками.